

TÖTTŐS GÁBOR

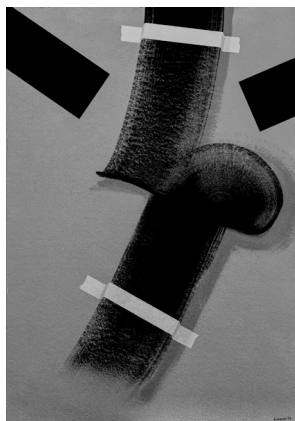
A BORAIBÓL MEGÉLEDETT FŐNIX, AVAGY A SZEKSZÁRDI BORVIDÉK

Az ilyen tájék igazán a tenyerén viszi az embert, minden lépésnél ad szellemének vagy ínyének valami édességet. Ezt hívják kultúrtájnak: ilyet teremteni, ez az ember dolga a földön, a földdel, s ilyet megőrizni. Egyaránt kell hozzá jó talaj és jó szellem...

ILLYÉS GYULA

A hogy a zászló nem csak bot és vászon, egy történelmi borvidék története sem csupán táji jellemzők, borkészítési sajátosságok, forgalmazási eredmények leírása vagy története. Legalább ennyire fontos a szőlő és bor helyi társadalomra kifejtett hatása, továbbá a kultúrával, a művészetekkel és szokásokkal idők folyamán kialakult együttélése. Fontoljuk meg Illyés Gyula méltatlanul elfeledett gondolatát: a táj és az ember műveltsége mindig, mindenütt szorosan összefügg.

Szekszárd elődtelepülése, a kelták alapította Alisca területén a római kori szőlőket a 276-tól uralkodó Probus császár rendelkezései nyomán plántálhatták a történelmi borvidék dombocskáin. A művelés alapvető eszközét, a kacort (szőlőmetsző kést) több itteni sír mellékleteként megtalálták, de már a 4–5. századból biztos nyomunk van a szőlő és bor jelképpé, kultuszelemmé válásáról is. Az a 11 tonnás márványszarkofág, amelyre az első tudatosan vezetett ásatás során bukkantak 1845-ben, Pannónia legszebb lelete ebből a korból, ezért áll ma a nemzeti múzeum kőtarában. Oldalán a kettős kehelyből kinövő szőlőtő krisztusi jelkép, a 12 levél (apostolok) és a 4 fürt (evangélisták) száma sem lehet pusztán véletlen, de fedőlapján a kenyér, hal (illetve

A reformkor nemcsak megerősíti a bor és a nemzeti önérték kapcsolatát, hanem – például Garay János révén – tovább is fejleszti azt.

itt delfin) meg a pohár szintén keresztény szimbólum. A festett kőkoporsó kitűnően példázza azt is, miként használta a korai kereszténység a pogány jelképeket. Marszüasz és Apollón jelenetét eddig az ógörög mitológia részeként értelmezték. Érdeemes tudnunk azonban, hogy Szent Bertalant, aki Jézus tanítványa volt, s akit a versengő pásztorhoz hasonlóan elevenen nyúztak meg, Marsyas christianusnak, azaz keresztény Marszüasznak hívtak. Az is megerősíti az ókeresztény jelleget, hogy a Római Birodalom egykori és a szarkofág készítésével egyidejű központjában, Ravennában szintén a szekszárdi szőlőmintázatot idéző darab látható. A helybeliek ma is szívesen idézik (és gyakorolják) a kőkoporsóban lelt mives áldozati üvegkehely – hasonló vasa diatreta a világon mindössze kilenc található – ógörög köriratának bölcsességét is: „Áldozz a pásztornak, igyál, s élni fogsz!”

A népvándorlás korában itt élt avarok a helyi bor forgalmazását is megkönnyíthették azzal, hogy – feltárt – égetőkemencékben kiváló minőségű kerámiakulacsokat készítettek, melyeket 30-40 kilométeres körben forgalmaztak. Az Árpád-kori szőlőműveléssel I. Béla 1060-as apátságalapításakor találkozunk. A pogányként Bikának hívott király három birtokot adott az ide települő bencés szerzeteseknek. Ezek a saját nevét viselő (tulajdonát képező) Bika, a Csin, amely éppúgy a gondos művelésre utal, mint a Fövestelek. Ez utóbbi egyúttal ékes bizonyítéka a meglehetősen korai talajerő-utánpótlásnak is, mert *telek*nek csakis a trágyázott birtokot nevezték a középkorban. A bor tárolásáról szakszerűen gondoskodtak: az apátság építőanyagául szolgáló, kibányászott homokkő után maradt üreg máig meglévő hűs pincévé vált. (A hódoltságban, az 1560-as várostrom idején majd az is kiderült: sikerrel védhető a nem kívánt látogatók elől.)

Fontos esemény színhelye lett az apátság 1073-ban. Az itt vendégeskedő Salamon királyt e falak között uszította Géza és László herceg ellen az ármányos Vid ispán. Az apátság első embere, Vilmos, az itáliai származású apát azonban, aki előzőleg a hercegfiúk nevelője is volt, akaratlanul bár, kihallgatta a terveket. Lovas futárt küldött a hírrel Gézához, akinek a környezetében levő összeesküvők azt mondták: „Herceg urunk, ne félj, mivel az apát részeges, és részegségében küldte hozzátok a hírnökét, azt sem tudja, mit beszél.” Ha meggondoljuk: az összeesküvők az életükkel játszanak, ha nem hihető érvet találnak ki, ráadásul olyasmit, amit Géza rögtön valóságnak vélhet. Hozzátehetjük, hogy a *Képes Krónika* egyházi személyt másutt soha nem vádol részegséggel, így azt az egyértelmű következtetést vonhatjuk le: Vilmos apát korának közismert borisszája volt. Ez azonban nem kisebbíti érdemeit: miután ismét meggyőződött Salamon szándékáról, „levetette rögtön szerzetesi ruháját, világi ruhába öltözött, kardot kötve lóra ült, és rohanvást a herceghez ment”, megmentve ezzel a monostoralapító I. Béla fiainak életét. A történetet a krónikák és a szójhagyomány egyaránt megőrizték, s a Szekszár-

don gyakran megforduló Vörösmarty Mihály többek között ezért is írt *Salamon* címmel drámát, benne e híres jelenettel.

Öt emberöltővel később a borvidék középső részét birtokló bátaszéki apátság 1213-as esete arra utal, hogy már ekkor kelendő az itteni hegyek leve: III. Ince, akit a középkor legnagyobb egyházfőjének tartanak, megfenyegette a cisztercieket, ha a szőlőföldek összevásárlása és a borkereskedelem miatt továbbra is elhanyagolják lelki teendőiket, megvonja kiváltságaikat. Haas Mihály saját fordításában idézi a nevezetes sorokat, melyek mögött a korabeli borexport sejlik. „Tiszteletreméltó testvérünk Kalán, a pécsi püspök panaszkodott nekünk, hogy ti kezeiteket kinyújtván a mocskos haszon után, sok szőlőt összevesztek, melyekből vagy neki, vagy megyéje egyházának tized jár, és hogy ti a bort nem használjátok magatok, hanem más tájakra kereskedést űztök vele. Minthogy pedig ez szerzeteteknek becsületére éppen nem válik, parancsoljuk apostoli iratunk által, hogy ezzel fölhagyjatok, nehogy az általunk összehívandó zsinat megszorítsa szabadalmaitokat, vagy meg is semmisítse, mert megérdemli az, hogy szabadalmaitól megfosztassék, ki a szabadságával visszaél.”

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a tatárjárás évszázadából, 1267-ből – amikor már magánbirtokossal is találkozunk – gyümölcsfákkal szegélyezett utakról, víztartó medencékről szól a szekszárdi apátsági határjáró leírás, joggal hihetjük, hogy a bencés szerzetesek, akik szerte Európában a modern mezőgazdaság elterjesztői voltak, szintén maradandót alkottak. Ezt láthatta Álmosdi Csire Barnabás királynéi pohárnokmester, aki nem magának, hanem öccsének, Zsigmondnak kérte jutalmul a szekszárdi apátságot, mert tisztában volt vele, mennyit érnek az itteni szőlők és borkok. Ezt később Vitéz János esztergomi érsek is tudhatta, hiszen Mátyástól adományul igényelte és kapta az immár 44 falvat és mezővárost birtokló egyházi javadalmat, melyet a bácsi országgyűlés 1518-ban az öt leggazdagabb egyházi birtok közé sorolt. A hiteles helyként működő Szekszárd gazdasági jelentőségéből következett, hogy a 15. században már mezővárosként említik. Ebben az időszakban Galeotto Marzio és Tubero Lajos egybehangzóan állítja, hogy e vidéken a nemesek reggelre színbort szoktak fogyasztani, illetve a sereg harci kedvét ezzel tüzelik fel. II. Lajosról pedig tudjuk, azért sem sietett a török elleni ütközetbe, mert Nagy Gáspár bái vendégfogadójában napokig marasztalta a jó bor. (Azt se feledjük, hogy Temesvári Pelbárt világhírűvé lett *Pomerium*-ában a megcsúfolt bái barát történetéből sejthetjük: már a borseprő is árucikké vált a 15. század végére: nyilván pálinkát égettek belőle.)

Az 1526-os mohácsi vereség a borvidék szempontjából számos *előnyt* eredményezett. A menekülő, itt letelepült rácok magukkal hozták a meghatározóvá váló, bő termő és fagyok után megújuló kadarkaszőlőt, valamint egyedi vörösborkészítési kultúrájukat, amelynek zárt erjesztési technikájával kitűnő szín- és savanyagú, a szállítást jól bíró bort állítottak elő. A török idején a megélenkült utazási forgalom is inkább a vörös-

bort kezdte igényelni. Ennek oka, hogy a vörösbor tannintartalma miatt gyéríti a gyomorban lévő kólibacilusokat, s így több betegség ellen véd. Ezt kísérletekkel csak az 1980-as években igazolták, de tapasztalati úton tudták már a hódoltságon átutazó, Tolnán, a környék borkereskedelmi központjában megfordult külföldiek. Köztük a szultáni követség tagja, báró Wratislaw 1591-ben feljegyzi: „Itt kitűnő bor terem, nagyszerűen felüdültünk, sőt palackjainkat is megtöltöttük, amit később sem bántunk meg...”

A korszaknak két – egymástól látszólag független – szembeötlő jelensége, a szőlőtermesztés és a borkereskedelem fellendülése, valamint a protestantizmus elterjedése, leghatározottabban Tolna és Baranya területén érzékelhető. Első fennmaradt közéletli drámánk 1550-ből, Sztárai Mihály *Az igaz papságnak tiköre*, amelyet szerzője tolnai prédikátorságának idején biztonnal elő is adtak, vallási köntösben legkevésbé sem hitbéli kérdéseket fejteget. Az igaz papot a közösség összefogójának, fejlesztőjének tartja, s valójában mellékes, hogy a hamis – persze nem protestáns – papokkal szemben „az oltári szentségnek felét el ne lopják”, hanem „a Krisztusnak szent testét és szent véré a keresztyéneknek osztogatják és adják”. Az mégis jellemző, hogy a katolikus pap breviáriuma „a palack mellett vagy a szatyorban”, ráadásul a benne volt bor „mind elfogy a fölöstökömbe”, azaz gazdája már reggel megitta. Ugyanitt a pápát, aki – mivel papnak alkalmatlannak bizonyul – föl akarja magát akasztani, arra biztatgatják, hogy „ha nem tudsz prédikállanyi, hiszen tudsz kapálnyi, s azzal is élélhetsz. – Hév [forró] ám a kapa nyele. – Megköpjed te, s meghidegedik...” Ez Tolnán, amely számos szőlőföld bebírója volt a környéken, igazán mulatságosan hangozhatott. Ne feledjük el: idestova 500 éve, hogy a jobbágyközösség csak elviselte a fölötte állók döntését, most, a hódoltság korában *választhat* magának először lelki vezetőt, akinek híveivel egyező érdeke a fennmaradás. Ehhez megfontolt közös gondolkodásra, s talán ösztönző indulatra is szükség van.

A korabeli prédikátorok nagy gondot fordítottak a borkultúra pallérozására, mert a nagy tömegben megjelenő bor fogyasztása társadalmi problémát okozott. Egyikük Tolnai Fabricius Bálint. A tolnai születésű ifjú szülővárosában, az akkori idők leghíresebb magyar tanhelyén kezdte iskoláit, majd Kolozsvárott Szikszai Fabricius Balázs növendéke lett, 1573–1575 között a kor leghíresebb egyetemén, a wittenbergin képezte magát tovább, hogy azután a tolnai iskola rektora lehessen. Három év múlva Decsen választották meg lelkésznek. Ekkorra már műveit kiadták; igen népszerű lett *Lásd meg Uram én ügyemet* kezdetű zsoltára, melynek parafrázisa 19. század eleji szekszárdi présekre vésett versként is előbukkant, valamint 1580-as műve, amely kéziratban terjedt világi tartalma miatt, s a Lugossy-kódexben maradt fenn *Historia de moribus in convivio* címmel. Ezt lehetne úgyis fordítani, hogy *A vendégségben való viselkedésről*, de igazi címe az lelhetne: *História az erkölcsökről a lakodalomban*.

A két részből álló, 120 versszakos, eredetileg eldalolt költeményben a szerző célja egyszerre az oktatás és a szórakoztatás, ezért némi furfanggal csendet kér: „Óvja mindön ember magát amaz rút zajgástul, melyet részeg embörök tesznek az jó bortul, hol éneköt, sem lantszót nem halhatsz az zajtul, mert kiki mind úgy üvölt, mint lehet torkátul.” Azt ígéri, nem szól hosszan, mert „tudom, hosszú pecsenyét mindnyájan szeretők, de az prédikációt röviden szabjátok”.

„Szóljunk vendégöknek rëndellő tisztökről” – javasolja Tolnai, aki, ha úgy is látja: „kicsiny a szeretet mostan embörökben, szegény attyok fiának nincs helyök házakban, tisztösségök gazdagnak csak vagyon világban, szegény embör de hever mindenütt az porban”. Ez hihetőleg éppen nem igaz vendéglátóira. Burkoltan még a törökök ellen is szól, de úgy azért, hogy a kortárs megértse: „Reád szállott vendégöt, idegen nemzetöt, kicsoda közületek, ki jó kedvvel tartott, vagy jót az olyaténnek valaki mondhatott, nemde áldás helyett átkot reá vetött?”

„Szomszédid és barátid házadhoz gyűljenek” – tanácsolja, mert azok is segíthetnek. Hogy a vendég sokat ihasson, sokat adnak enni, „sós pecsenyét pörkörnek”, azaz a mai fűszeres, sós pörkölt elődjét adják asztralra. „Tékozlás is nagy sokszor vendégségben esik, mert elviszi az vendég, kit meg nem ehetik, rakott tányért haza küld, kit aztán megeszik, borsos tik húst azután negyednap is eszik.” A paprikás csirke elődje aztán hamarosan megkívánja a bort is: „Kába beszéddel való köszönésök lesznek...” A násznép aligha unatkozik: kocka, kártya, tréfa, tánc járja, mert „veszteg ülést el unja, viszketni fog talpa, hegedőben szép nóta azt csiklandoztatja, táncnak ered azonnal, pénzét is nem szánja, köz beszédben azt mondják, táncot az bor hajtja.”

Hajt az persze mást is, főleg ha maszlagot is szórnak bele, ez ugyanis a kor kábítószer... A pohárnak eredetileg sorba kellene járnia, de sokan virtusból kiisszák, sőt „kezét némely kulcsolja (hátnak), foggal nyúl pohárhoz, röszketteti az állát, az fatejet szopja, hóna alatt az pohárt tányéron fordítja, nád csövön is némelyik kiszívja, vagy pedig ajakkal pohárt bebúrítja, egy hajtóban az bort belőle kiszopja az poharat fölveti és ismét fölkapja”. Mintha a mai virtuskodókat látnánk. Aztán isznak borstörőből, töknyakakból, bocskorból, papucsból, csizmából „némelyek az aszतालnál szunnyadnak, sövöltenek vagy dúdolnak, más nyelven is szólnak”. Csoda-e, ha „felemás házasokat ital közt szöröznek, ólalkodnak más után”?

A hódoltsági jobbágyság felvirágzását vagy ennek lehetőségét éppúgy a bor jelentette, mint a hitbéli összetartozását. Ez utóbb elhalványult, s a magyarság összetartozásává változott, a (vörös) bor pedig ennek jelképévé. Zrínyi művei azt is érzékeltetik, hogy a kulturált borfogyasztást mennyire a nemzeti jelleg részének tekintik a 17. század derekán. Egy emberöltővel előbb Pázmány Péter keserűen humoros bizonyosága a felől sem hagy kétséget, hogy eleink szorgalmasan alkalmazták is az új nemzeti jelképet. „Ki tudja, talán a több vétkek között, egyikért azért rontotta és pusztította Isten a mi szegény hazánkat, hogy az ő szabadulásáért

annyi részegítő köszöntések lettek; hogy ha egy nagy völgybe vinnék a török császár erejét, és ráeresztenék azt a bort, melyet sok részezeskedésben megittak Magyarország szabadulásáért: nem kellene semmi vízőzön a török veszedelmére, mind borban hálnának.”

A török hódoltságot többé-kevésbé átvészelt ültetvények hamar megújulnak, a 18. században a szőlőterület és a termés mennyisége is dinamikusan nő. Az 1693-tól apáti tisztet viselő Mérey Mihály még jobbágyaival is összejátszott 1696-ban: többnyire a rácokat írták össze, mert ez számukra kedvező volt, a többiek ittlétét csupán a titkolható szőlőhegy sejteti. A környékről visszaédesgetett lakossággal olyan embereséges jobbágyszerződést köt, melyet még Mária Terézia idején is méltányolnak, emellett – korában ritka vallási türelemmel – Grábócsra visszahívja a görögkeleti szerzeteseket, szőlőföldet juttat nekik: a mai Görögszó-dűlőt. Utódja, Trautsohn, aki bécsi érsekként építtette elhíresült palotáját, mindvégig megtartotta jól jövedelmező apátságát.

Bél Mátyás, az első magyar honismertető a század derekán úgy látja Szekszárdon „a tehetősebb lakosok magyarok, a németek csak nemrég keveredtek közéjük. Ezek mindnyájan a földből élnek, amely jófajta bort terem. [...] Vörös színe igen hasonló a burgundihoz. Illatának kellemességével megelőzi azt, mert valami nagyon finom, fűszeres illatot lehel; erősebb és nemesebb is annál, de ami az ízét illeti, nemesebb vagy azonos, majd néha hitványabb is. Minden bizonnyal az éghajlat (= mikroklíma) és az esztendő szerint változik a termés. Különösen hosszan eltartható alkalmas pincékben. Nemcsak a mi megyénkben termő borok között, hanem azok között sem lehet a második helyre tenni a szekszárdit, melyekkel Magyarország a Duna, Dráva, Száva között bővelkedik.”

A gyarapodó és a Habsburg Birodalomban, de annak határain túl is ismertté váló borvidék központja, Szekszárd, nem utolsósorban a szőlőiben biztos befektetést látó nemesség szavazatai alapján lett a megye székhelyévé 1779-ben. A város modern monográfiájában még olyan épületes gondolatot is találunk, amely párját ritkítja: „A helyi lakosság gyors szaporulatát a messze földön híres vörösbortermelés segítette elő.”

A véletlen úgy hozta, hogy az 1794-es nagy tűzvész utáni évben, 1795-ben született az a hatalmas jégverés nyomán keletkezett irat, amely a budai tudományegyetemet fenntartó alapítványi uradalom szekszárdi jobbágyságait és termésüket írta össze. Mivel a jég sokaknak egy- és kétharmados kárt okozott, de minden nyolcadik gazda szőlőjét teljesen el is verte, joggal reménykedtek a tized és adó mérséklésében. A kutató nem kis meglepetésére nem csupán a sokszor ma ismert szőlősgazdák neveit leli a megsárgult papíron, hanem ott látja: „*Batthyány Cardinál*”. A nevezett jobbágy pedig nem más, mint gróf Batthyány József, esztergomi hercegprímás, Magyarország bíborosa, Lyka Károly szerint „a barokk művészet egyik legjelentősebb mecénása”. Nevét a tolnai megyeszékhe-

lyen a *Bottyán-hegy* őrzi, mert, ahogy a félszemű tábornokot több forrás írta Batthyánynak, cserébe Batthyányt a köznép Bottyánnak mondta, ami Béri Balogh kurucainak utódaitól nagyobb megtiszteltetés, mintha érsek-hegyet emlegettek volna...

Mielőtt azonban meglendülne fantáziánk, s eljátszanánk a gondolat-tal, vajon hogyan metszegetett és kapálgatott itt szabadidejében a bíbor-színű bor reményében az 1799-ig élt egyházfő, jobb, ha a földön maradunk. Nyilvánvalóan a 18. század során nagy hírre vergődött szekszárdi borra áhítózott a kardinális, de – dicséretére legyen mondva – nem ráüzent valamelyik alattosára, hanem maga gondoskodott a legbiztosabb forrás, a szekszárdi szőlőföld megszerzéséről. Mivel azonban ehhez másképp nem juthatott, csak úgy, ha egy elhalt itteni jobbágy birtokát veszi meg, annak évről évre ismétlődő dézsmaterhét is kénytelen volt vállalni. (Ez nem két, hanem egy tized volt, lévén szó régi apátsági alattvalók földjéről...) A szőlőt – akárcsak számos hasonlóan területet vásárolt vármegyei nemes – vincellérre bízta, aki vezette és végezte annak munkáit a metszéstől a kapálásokon át a szüretig, majd a pincébe került borra is felügyelt. Mindezért kialkudott részt kapott a jövedelemből. Neki és gazdájának is az volt az érdeke, hogy minél jelesebb vörösbort állítson elő. (Így érthető a helybeli közmondás: „A szőlő a parasztnak, a bor az úrnak való.”) Batthyány hercegrímás ezzel hagyományt indított útjára: Széchenyi István élete alkonyán írt *Önismeret* című művében megemlíti, hogy magyar főpapi ebéd – mások mellett – szekszárdi vörösbort nélkül elképzelhetetlen volt. Az is érdekes, hogy Fraknói Vilmos, akit 1879-ben címzetes szekszárdi apáttá neveztek ki, komolyan gondolkodott azon: 20 katasztrális holdnyi szőlőt vesz, s így újra javadalmassá teszi ezt az egyházi tisztséget.

A kádárlegényből orvosná tanult Babits Mihályt is részben ez csalogatta ide. Bár 1802. szeptember 3-án tiszteletbeli főorvos lett, csak tizenöt év múlva nevezték ki tiszti főorvossá, noha feladatokat jócskán bíztak rá – tiszteletdíj nélkül. A költő dédapja azonban ennek ellenére ezekben az években alapozza meg az idők folyamán tizenöt gyermekkel áldott családja jövőjét. A helybeli uradalom iratai között tizenhét alkalommal szerepel „Babits Doctor Ur”, aki szőlőföldet, pincét, kaszálót, kukorica-földet, kenderföldet, szántót, házakat vesz, miközben eladóként egyszer sem bukkan föl neve. Szemléletes adat, hogy 1804 és 1826 között 9500 forintnál többért vásárol, ami több mint ötvenévi fizetésének felelne meg. Nyilvánvaló ebből, hogy főként a szőlőből s annak az egész Habsburg Birodalomban híres borából élt, nem szerény tiszteletdíjából. Érdekesség, hogy az első magyar honvédtábornok, Perczel Mór emlékirataiban leírja: „Magam s láttam gyermekkoromban, Vörösmarty társaságában őt meglátogatván, hogy hordóit saját maga, kezeiben vaskalapáccsal és előtte bőrköténnyel, abroncsolta meg.” Az 1826-ban általa írt első megyei kórházi rendszabályból sem hiányzik a vörös óbor alkalmazása. A kórház mellett áll az „idekeveredett” németek által a két Wetterherr-

nek, Szent Jánosnak és Pálnak épített kápolna, de nemcsak ezzel, hanem saját borkultúrájukkal is gazdagították a hagyományt, s közülük a legmagasabb helyi elismerést nyerte a Vesztergombi család egyik tagja: a hegybíró tisztét viselte az 1700-as évek végén. A Fekete-erdőből ide származott nemzetiség fiaként született itt 1796-ban az első – és mindmáig egyetlen – világhírű magyar borkereskedő, Schwartz Alajos, aki a 19. században négy földrészben forgalmazott sikerrel. Bécsbe 1816-ban került, hamarosan megnyitotta üzletét, kiváló éjszínű vörösborokkal, s persze kedvező árral. Így esett, hogy egyik vevője, Anselm Hüttenbrenner, aki levelében mondja el a történetet, baráti mulatságra tőle vitt bort, melynek hatására Franz Schubert a *Pisztrángötöst* komponálta.

Természetesen helyben sem vetik meg a hegy levét; 1829-ben a főjegyző leírja a pincszerezés helyi szokását: „A lakosoknak kedves mulatsága a korosokra nézve abbul áll, hogy vasárnap és innep napokon a délutáni isteni szolgálat után többen egy társoságban a szőlőhegyekre kimenvén, a velük kivitt eledel mellett borozgatnak, és dalolnak.” A borozók egyike az a Hány János, akiről az aljegyző, Mehrwerth Ignác ír barátjának, Garaynak, aki *Az obsitosban* indítja el a világhírnév útján, személyesen csak másik nevezetes versének születésekor találkozik vele. A reformkor nemcsak megerősíti a bor és a nemzeti önérzet kapcsolatát, hanem – például Garay János révén – tovább is fejleszti azt. A szülőhelyén 1846-ban írt *Szegszárdi bordal*, melyben először szerepel – előbb jelzőként, majd főnévként – a *költő szótalálmánya, a bikavér*.

*Töltsd pohárba, és csodát látsz!
Színe, mint a bikavér,
S mégis a gyöngy, mely belőle
Fölragyog, mint hó, fehér.
És a tőke, melyen termett,
Nemde oly zöld, mint a rét?
Hol leled föl szebben együtt
Szép hazánk háromszinét? [...]
Ide hát, te bazsarózsa!
Poharunkba, bikavér!*

A szőlőben és levében a nemzet jelképeit, fogyasztóiban az áldozatkész hazafiakat látta. Ezt a helybeliek a szabadságharcban, az ozorai diadal kivívásakor tettekkel is igazolták, miközben a szüret nélkülük zajlott; az 1848 őszen a férfiak távolléte miatt kizárólag nők által készített, első dézsmamentes borból eltettek a nagy idők emlékére, abból március 15-én áldomást ittak, a hordót pedig a legfinomabb borral feltöltötték.

Így nem véletlen, hogy egy tervezett cég felhívását hat '48-as érzelmű férfi bocsátja közre 1854 márciusában. (Közvetlen előzménye ennek, hogy 1853 végén a szekszárdi főbíró országosan úttörőként rendeletet

adott ki a borfestés tilalmáról és a hírneve védelméről.) A végül 1856. november 10-én létrejött Szegzárdi Borkereskedő-Részvénytársaság, mely honunkban az első volt, a haszon, az eredetvédelem s a nemzeti önérzet kérdését kapcsolja össze. A kedvező kereskedelmi feltételek nyomán 1858-ban már megkötötték a szőlődezsma-örökváltsági szerződést, mely utat nyitott a tőkés gazdaság helyi fejlődésének. Ez minőségi és területgyarapodással járt: 1886-ra már 4 361 386 négyszögöl szőlő díszlik itt. Az 1883-as első kataszteri felmérés szerint az egész Dél-Dunántúlon itt a legmagasabb az aranykorona-érték. Közben lezajlott az eszközváltás is, amelynek során a kacort felváltotta a metszőolló. Fejlődött a talajerő-utánpótlás és elterjedt a piaci igényekhez igazodó modernbb borkezelés.

Ám munkálkodtak a jeles bor hírvivői is. Liszt Ferenc, aki 1846-ban, első látogatásakor ízlelte meg az általa szekszárdi nektárnak nevezett italt, melyet hangversenyei után felüdülésül fogyasztott. Vendéglátója Augusz Antal, aki kiváló borainak hírnevét szelektív szürettel alapozta meg már az 1850-es évektől, s ennek nyomán borai többszörös áron keltek. Barátjának, Lisztnek gyakran kedveskedett, de ő olykor tovább is adta a becses palackokat. Így jutott a gyengélkedő IX. Piusz pápa asztalára is, és a csalhatatlanság dogmáját megalkotó egyházfő azt találta mondani: „Ép kedélyemet, egészségemet egyedül ez tartja fönn.” Liebig, a kor legjelesebb kémikusa, beható vegyelemzés után tartotta a legkiválóbbnak a szekszárdi óbort. Jókai napilapja, A Hon 1872-ben tudatja: „Miután általában elismert tény az, hogy a jó vörösbor mértékletes élvezet mellett az emésztésnek elősegítője, a hasmenésnek visszatartója, s így a choleraanak ellenszere, kapható minden hamisítástól s keveréktől ment tiszta eredeti legjobb vörösbor többféle nemből, u. m. villányi – ménesi, egri, karloviczi – és mindezek felett a leghatályosabb szekszárdi vörös bor.”

A természetben döntő változást hozott a filoxéra (szőlőgyökértetű) megjelenése. Hála a gondos megelőzésnek, hatása viszonylag későn, időben pedig összezsugorodva jelentkezett. Az 1886-ban felfedezett első filoxérás szőlőt kiirtják, a területet fertőtlenítik. Dr. Roboz Zoltán filoxerabiztos tanácsára a szőlőket igyekeztek szénkénegezéssel fenntartani, direkttermőt alig telepítettek, s fokozatosan felújították a régi ültetvényeket. Amerikai vesszőtelepeket létesítettek, s több mint tízezer gazdát tanítottak meg a szőlőoltás tudományára. Külön vincellériskolában még fizettek is a részvételért a hallgatónak, akik közül több nő is kitént. A filoxéra mellett azonban az 1890-es években egymást érik az irtózatossá váló jégverések. A szőlőtulajdonosok tönkrevért szőlőiket filoxéra kipusztította területként leírták, immár adómentes tőkéiket megdöntötték, és szénkéneggel tartották fenn, vagy valóban újraterelítették.

A gyermek Babits Mihály, aki nagyanyjával jár ki a szőlőbe, nemcsak a gyüvőténnyel (apró szulák) és tarackkal folytatott kapaharcról tudósít versében, hanem *Halálfi* című regényében le is írja ezt a nehéz időszakot. A küzdelem mérlege kedvező: az 1886-hoz képest közel negyedével

nő a szőlőterület, amely 1910-ben 3369 katasztrális hold, tiszta jövedelme 154 338 korona. Miközben a honi átlag szőlőkre 11 aranykorona, itt közel 46 koronás az átlag.

Nem véletlen, hogy a legkorábbi hazai befejezett rekonstrukció után, 1908-ban a szőlőtermesztésről és a szüretéről az első mozgófilmet is Szekszárdon készítették. Az ezt megíró újsághír jobb piaci viszonyokat is szeretett volna. Ez azonban csak álom maradt: amikor a háborús konjunktúra hatni kezdett, már a rézgálic, a szénkéneg és a szakértő férfikéz is hiányzott. A zsaroló metszéssel kiuzsorázott tőkék megsínylelték a terhelést, ezért 700 katasztrális hold kipusztult a háború végére.

A kedvezőtlen külpiaci viszonyok, a cserearányromlás és a belső adók relatív magassága miatt tartósan csökkent a szőlőterület, s az 1935-ös 2152 katasztrális holddal elérte a mélypontot. Mint annyiszor, most is a kereskedelem sietett a borvidék segítségére: az 1929-ben alakult pinceszövetkezet egyes üzletpolitikával enyhített a piacképes borok gondjain, több száz tagot toborzott, akiknek területe és termése a túlsúlyt képviselte. Az 1950-ben szétvert szövetkezet újjáalakítása az 1956-os forradalom egyik legfőbb helyi követelése lett...

A '45-ös földosztás csak kis mértékben érintette a döntően paraszti kézben levő szőlőket. Az ötvenes évek sanyargató adópolitikáját és az erőszakos téveszesítést azonban megszenvedték az ültetvények, melyeknek legalább a harmada siralmas állapotban volt az 1968-tól kezdődő második szőlőrekonstrukció idejére. Szerencsére azonban a háztájiban megmaradt szőlők még, a nagygazdaságok által telepítettek már hozzá tudtak járulni a megújodáshoz. Jól jellemzi ezt, hogy 1985-ben Szekszárdon és környékén nem volt számottevő parlagföld, s a bérletként megújult területek a rendszerváltás után személyi tulajdonba kerültek. A ma 2500 hektár körül mozgó borvidéki szőlőterület meghatározó része modern műveléssel biztosítja a minőségi bor alapanyagát. A Wikipédia szerint: „A szekszárdi borvidékhez Alsónána, Alsónyék, Bába, Bátaszék, Decs, Harc, Kakasd, Kéty, Medina, Ócsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba szőlőkataszter szerint I. és II. osztályú határrészei tartoznak (9/2006. FVM rendelet).”

A legtöbb hazai és nemzetközi borversenyen méltán elismert helyi bor külső megjelenésében is elegáns. A legkiválóbb gazdák, akik olykor a föld túlsó oldalára szállítanak, címkéiket művészekkel terveztetik meg. Az irodalomban az eltelt emberöltők során Babits Mihály mellett Móricz Zsigmond (!), Féja Géza, Mészöly Miklós, Baka István, valamint Farkas Pál szobrász és még sokan mások tették halhatatlanná a szekszárdi bor nevét; ezen fáradozik 1988-tól az Alisca Borrend is: így találkozik a szellem és az áru minősége.

Eddig öt szekszárdi borászt: Vesztergombi Ferencet, Takler Ferencet, Vida Pétert, Dúzsi Tamást és Mészáros Pált választották az év magyar borászává. Közülük az elsőnek egyik felmenője hagyta családjára a szo-

morú bölcsességet: „Mire kinőnek a szárnyaink, elfelejtünk repülni.”
Hadd higgyük, hogy újabb időkben talán mégsem...

■ IRODALOM

Évszázadokon át – Tolna megye történetének olvasókönyve I–II–III. Kiadja a Tolna Megyei Levéltár, 1978, 1983, 1990. Szekszárd

Haas Mihály: *Emlékek a Duna mentén Földvártól Vukovárig* In: *Emlék-könyv.* Kiadja Danielik János, Pest, 1852. 343–400.

Karácson Imre: *Szent László király élete.* Győr Egyházmegye kiadása, Győr, 1895.

Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról. 1358. Ford. Geréb László. Magyar Helikon – Európa Könyvkiadó, Bp., 1971.

Kubinyi Ágoston: *Szekszárdi régiségek.* Herz Ny., Pest, 1857.

Pázmány Péter: *A részegségnek veszedelmes undokságárául.* In: *Pázmány Péter művei.* (Válogatta: Tarnóc Márton.) Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1983. 685.

Szakály Ferenc: *A Közép-Duna menti bortermelés fénykora (a XVI. század derekán).* Dunatáj 2. évf. 2. sz. (1979. aug.) 12–24.

Széchenyi István: *Önismeret. Döblingi kézírataiból.* Athenaeum Kiadó, Bp., 1875.

Szekszárd város történeti monográfiája I–II. Kiadó nélkül, Szekszárd, 1989.

Sztárai Mihály: *Az igaz papságnak tiköre.* In: *Magyar drámaírók 16–18. század.* (Válogatta Nagy Péter.) Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1981. 26–27.

Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Vál., tan., jegyz. V. Kovács Sándor, ford. Bellus Ibolya et al. Európa Könyvkiadó – Helikon Kiadó, Bp., 1982.

Tolnai Fabricius Bálint – Töttös Gábor: *Boros hármás história.* A szerző kiadása. Szekszárd – Decs, 2007.

Töttös Gábor: *A szekszárdi szőlő és bor. A történelmi borvidék története a kezdetektől a II. világháborúig.* Módos Ernő kiadása, Szekszárd, 1987.

Wikipédia: *A szekszárdi borvidék.* (Letöltés: 2025. dec. 18.)

